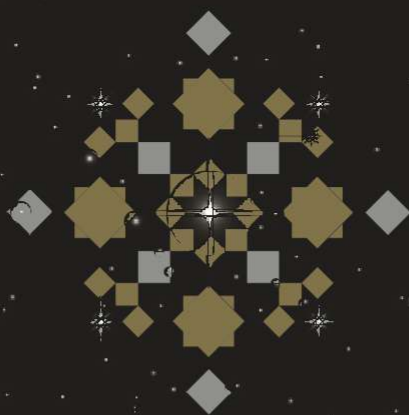

ИҚТИСОДИЁТ ИЛМИ ОСМОНИДА ЮЛДУЗГА АЙЛАНГАНЛАР

II қисм

Илмий-оммабол рисола

ИҚТИСОДИЁТ ИЛМИ ОСМОНИДА ЮЛДУЗГА АЙЛАНГАНЛАР

II қисм

Илмий-оммабон рисола

Тошкент – 2025

Xalqaro Nordik
universiteti nashriyoti

УЎК: 334.01(092)

ББК: 65.011.3г

Иқтисодиёт илми осмонида юлдузга айланганлар. (II қисм). Илмий-оммабоп рисола [Матн]. – Тошкент: «Xalqaro Nordik universiteti» nashriyoti, 2025. – 320 бет.

Ушбу рисолада илм-фан тараққиёти йўлида муҳим кашфиётларни амалга оширгани учун танланган, турли йилларда иқтисодиёт бўйича Нобель мукофотига сазовор бўлган 40 нафар олимнинг ҳаёти ва фаолияти, улар билан бўлган ибратли суҳбатлар жамланган. Рисолада нафақат иқтисодчилар томонидан яратилган назариялар, балки илм-фан олами ва жамиятда мавжуд иқтисодий вазият ҳамда сиёсат моҳияти олимлар нуқтаи назари асосида ўзига хос тарзда ёритиб берилган.

Ушбу рисола иқтисодиёт йўналишида таълим олаётган талабалар, ёш тадқиқотчилар, педагоглар ва кенг китобхонлар оммаси учун ҳам муҳим қўлланмадир.

Рисола Халқаро Нордик университетининг магистратура босқичи талабалари билан олиб борилган дарс машғулоти натижасида тайёрланган бўлиб, фаоллик кўрсатган барчага миннатдорчилик билдирамиз!

Нашрга тайёрлаганлар:

Шерзод Мустафакулов – ХНУ ректори, иқтисодиёт фанлари доктори (DSc), профессор;

Хасан Сабиров – ХНУ «Иқтисодиёт ва бизнесни бошқариш» кафедраси мудир, иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент;

Низомиддин Урмонов – ХНУ Илмий семинар аъзоси, иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент;

Мухтасар Исакова – ХНУ матбуот котиби.

Тақризчилар:

Қаландар Абдурахмонов – Ўзбекистон Фанлар академияси академиги, иқтисодиёт фанлари доктори, профессор;

Бахтиёр Салимов – ТДИУ «Яшил иқтисодиёт» кафедраси профессори, иқтисодиёт фанлари доктори;

Ақром Хошимов – «Халқ сўзи» газетаси Бош муҳаррири ўринбосари, иқтисодиёт фанлари доктори, профессор.

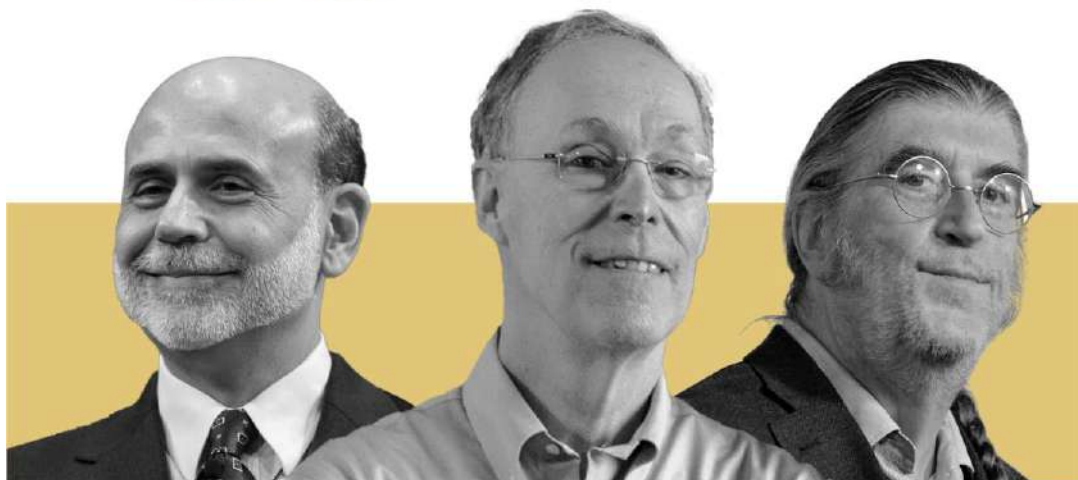
ISBN: 978-9910-09-048-6

© Xalqaro Nordik universiteti nashriyoti, 2025

**Иқтисодиёт бўйича
2022 йилги
Нобель мукофоти соҳиблари**

**Ben
Bernanke**

**Douglas
Diamond**

**Philip
Dybvig**

Нобель қўмитаси Дуглас Даймонд, Филип Дибвиг ва Бен Бернанке ҳақида:

«1983 йилда Дуглас Даймонд ва Филип Дибвиг банк ва банк фаолиятининг фундаментал назариясини ишлаб чиқдилар. Назарияга кўра, ҳар қандай идеал молиявий тузилма ҳар бир тежамкорга ўз маблағларини дарҳол киритишни ваъда қилади, аммо бу – маблағларнинг катта қисмини узоқ муддатли лойиҳаларга йўналтиради. Бироқ идеал тартибга солишнинг имкони йўқ, яъни Stockholms Banco (банкнотларни чоп этган биринчи Европа банки эди. 1661 йилда банкнотлар ишлаб чиқаришни бошлаган, аммо молиявий қийинчиликларга дуч келиб, 1667 йилда тугатилди) каби мўрт. Банк операцияларида йўқотишларнинг олдини олиш учун омонатларни суғурталаш ва фавқулодда кредит имкониятлари каби давлат томонидан тартибга солиниши керак.

Худди шу йили Бен Бернанке 1930 йиллардаги Буюк Депрессияга банкдаги носозликлар қандай таъсир қилганини аниқлади. Унинг тарихий ёзувлар ва иқтисодий статистик маълумотлар таҳлили шуни кўрсатадики, банк муваффақиятсизликлари, пул массаси қисқаргани учун эмас, балки асосан кредиторлар ва қарз олувчилар ўртасидаги алоқаларнинг узилиши туфайли қимматга тушган.

Хурматли доктор Бернанке ҳамда профессорлар Даймонд ва Дибвиг, ўн тўрт йил олдин Буюк молиявий инқироз бизни «ургани»да, сизнинг назарияларингиз оқланди. Банк тизими муштақамроқ ва яхшироқ тартибга солинган жойда инқироз юмшоқроқ бўлди. Охириги ислохотларда сизнинг сабоқларингиз яхши изларини қолдирди. Мис томлар бизни ёмон об-ҳаводан ҳимоя қилганидек, бу яхши қонунлар бизни молиявий бўронлардан ҳимоя қилади. Сизларга Швеция Қироллик Фанлар академияси номидан самимий табрикларимни етказиш мен учун шарафдир. Энди сиздан олдинга қадам ташлашингизни ва олий ҳазратлари – қиролдан мукофотингизни олишингизни илтимос қиламан».

Нобель мукофоти лауреатлари Швеция пойтахти Стокгольмда Covid-19 пандемиясидан кейин илк бор тўлиқ таркибда тақдирлаш маросимига йиғилишди. 2022 йил, 10 декабрь.

Манба: www.nationthailand.com

ДУГЛАС ДАЙМОНД

Дуглас Варрен Даймонд 1953 йил 25 октябрда туғилган. Чикаго университети қошидаги Бут номли бизнес мактаби Мертон Миллер номидаги кафедрасининг молия бўйича таниқли профессори. У молиявий воситачилар, молиявий инқирозлар ва ликвидликни ўрганиш бўйича профессор.

Америка молия ассоциацияси ва Ғарбий молия ассоциациясининг собиқ президенти, Эконометрик жамият, Америка санъат ва фанлар академияси ҳамда Америка молия уюшмаси аъзосидир. 2022 йилда Бен Бернанке ва Филип Дибвиг билан ҳаммуаллифликдаги иши учун иқтисодиёт фанлари бўйича Нобель мукофотига сазовор бўлди.

ДУГЛАС ДАЙМОНД БИЛАН СУХБАТ

2022 йил 10 октябрда Альфред Нобель хотирасига иқтисодиёт фанлари бўйича Сверигес Риксбанк мукофоти эълон қилинганидан сўнг Дуглас Даймонд билан телефон орқали суҳбат ўтказилди. Суҳбатдош – Нобель мукофоти лауреатлари бўлимининг бош илмий ходими Адам Смит (Мухбир).

Мухбир: Салом, мен Дуглас Даймонд билан гаплашяпманми?

Дуглас Даймонд: Шундай.

Мухбир: Салом. Менинг исмим Адам Смит, Нобель мукофоти веб-сайти nobelprize.org дан қўнғироқ қилмоқдаман.

Дуглас Даймонд: Қўнғироғингиз учун ташаккур.

Мухбир: Иқтисодиёт фанлари бўйича мукофот берилгани билан табриклайман!

Дуглас Даймонд: Катта раҳмат.

Мухбир: *Сиз учта лауреатдан бирисиз-а?*

Дуглас Даймонд: Ҳа.

Мухбир: *Янгилик сизга қандай етиб келди?*

Дуглас Даймонд: Мен қаттиқ уйқудалигимда телефон жиринглади. Кейин трубка ортидан швед овозини эшитдим. Дўстларимдан бири мен билан ҳазиллашяпти, деб ўйладим лекин ундай эмаслиги маълум бўлди. Кейин бир нечта аъзолар мен билан телефонда гаплашди ва мен бу янгилик ҳақиқат эканлигини англадим.

Мухбир: *Сизга кўп йиллар давомида маслаҳатлар берилган ва ўз қарашларингиз билан бунга тайёрмидингиз?*

Дуглас Даймонд: Менда бир нечта сабаблар бор. Биринчиси, Вашингтон университетида бир неча йил олдин Филип Дибвиг билан конференциямиз бўлиб ўтди. Бизнинг ишимиз мос келадиган кенгроқ контекстда бўлиши керак эди. Магистрларга ҳам, докторантларга ҳам бу бўйича дарс беришдан бошлаб, мен кўп марта ўйладим. Биз нега бу ишларни бошладик ва моделнинг баъзи қисмларини қуришда нималарга эътибор қаратган эдик? Бу менга шу ҳақида кенгроқ ўйлашга имконият берди.

Мухбир: *Даймонд Дибвиг модели жуда самарали чиққан. Банкларнинг заиф жиҳатларини ўрганишга сизни нима ундади?*

Дуглас Даймонд: Демак, бунга иккита сабаб бор эди. Мен Филип Дибвиг билан гаплашишдан аввал Милтон Фридман ва Анна Шварцнинг «Қўшма штатларнинг пул тарихи» (*A Monetary History of the United States*) номли ажойиб китобидан жуда таъсирланганман. Унда 1929–1933 йиллардаги Буюк депрессияда банкнинг роли тўғрисида жуда қизиқарли боб бор эди. Бунда банкнинг роли катта. Бу жуда қизиқарли, аммо тўлиқ ўрганилмаган иш эканлигини тушунардим. Лекин менда ҳали яхшироқ тушунтиришнинг аниқ усули ҳам йўқ эди. Кейин синфдошим Филип Дибвиг билан молиявий инқирозларни тушуниш учун ўйин назариясининг баъзи қисмларидан қандай фойдаланишимиз мумкинлиги ҳақида ўйлай бошладик. Иккаламиз ҳам марҳум Стив Роснинг шогирдлари эдик.

Моделимизнинг моҳияти шундан иборат эдики, нима учун молиявий тизимда банклар яхши намуна сифатида шартнома тузади. Бу биз эришмоқчи бўлган табиий беқарорликнинг бир тури. Биз ўйлаган нуқта шундаки, нарх даражасининг пасайиши ва дефляция учун қандайдир тарзда банклар жавобгар эмас эди.

Банкларнинг мажбуриятлари фақатгина пул каби тўлов воситаларига хизмат қилмаслиги керак. Демак, агар мен омонатчи бўлсам, менинг қисқа муддатли омонатим бор ва буни хоҳлаган вақтда олиб қўйишим мумкин, деб ўйлайман. Кейин бу мен учун жуда қадрли. Аммо ҳамма омонатчилар уни олиб қўйса, биз муаммога дуч келамиз.

Шундай қилиб, биз ўз-ўзига хизмат қиладиган истиқболли режалар ҳақида ўйлай бошладик. Бу банклар ҳақида эмас, замонавий даврда баъзан соя банклари деб аталадиган бошқа молиявий институтларнинг кўп турлари бўлиши мумкин. Пул билан боғлиқлиги аниқ, лекин уни моделлаштиришда пул ҳақида ҳеч қандай тасаввурга эга эмасмиз.

Мухбир: *Қизиқ, сиёсатчилар сизнинг ишингизни, айниқса, банклардаги омонатларни суғурта қилганликларини талқин қилишларидан мамнунмисиз?*

Дуглас Даймонд: Ҳа, омонатларни суғурталашни, айниқса, жуда юқори даражаси, ўн минг еврога тенг депозитни суғурталашни ўйладик. Депозитларни суғурталашнинг юқори даражаси нафақат банкларни, балки бутун молия секторини анча барқарорлаштиради. Биламизки, 1930 йиллардан кейин ривожланган дунёнинг молия сектори 2008 йилги инқирозгача анча барқарор эди. 2008 йил инқирози пайтида, сиз билган иқтисодий адабиётлардан маълум бўлган бутун дунё бўйлаб сиёсатчилар «қўрқувнинг ўзи» прогнози ҳақида ўйлашган. Улар ўзлари ишлаб чиққан ҳар қандай сиёсатни чуқур билишлари керак эди.

Филип Дибвиг билан ёзилган иш жуда оддий бўлишининг сабабларидан бири у менга бу мақолани бироз эҳтиёткорлик билан ёзишимиз кераклигини айтди. Баъзи одамлар учун оддий бўлиши мумкин, лекин иқтисодчи учун бу нисбатан содда ва унчалик батафсил эмас. Чунки оддий банк регуляторлари ҳам уни ўқиб, асо-

сий фикрни тушунишларига ишонч ҳосил қилишимиз керак эди ва шундай бўлди.

Мухбир: *Ҳа, бу, албатта, бутун дунёни қамраб олган.*

Дуглас Даймонд: Яна шуни айтишим мумкинки, инқироз даврида Бен Бернанке Федерал резерв тизимини бошқаргани дунё учун омадли бўлди. У худди Филип Дибвиг ва мен каби узоқ вақт давомида бу ҳақида ўйлаган эди. Биласизми, бизнинг мақолаларимиз асосан ўша йили пайдо бўлган. Бу ҳақида жуда эҳтиёткорлик билан ўйлаган ва бу борада энг яхши эмпирик ишларни амалга оширган одам турганлиги яхши ҳодиса эди.

Мухбир: *Учалангиз бу совринда бирлашганингиз сизга жуда ёқса керак?*

Дуглас Даймонд: Шубҳасиз.

Мухбир: *Учалангиз Стокгольмда учрашганингиз қандай яхши бўлган. Энди суҳбатимизга яқун ясаймиз, чунки сизнинг олдингизда бир дунё ишингиз борлигини биламан. Яна шуни билишни истардимки, Филип Дибвиг билан ўртангиздаги илмий ишда сизга ушбу асарни яратишига имкон берадиган ўзига хос нима бор эди?*

Дуглас Даймонд: Мен юқорида иккаламиз ҳам Йель университетидеда Стив Росснинг талабаси бўлганимизни ҳамда Стив иккаламиз учун ҳам ажойиб маслаҳатчи ва мураббий бўлганини айтдим. Аммо Стивнинг авваллари учрашув тайинламаслик сиёсати бор эди. У билан учрашиш учун унинг эшиги олдида ўтириб, суҳбатлашишга вақти бўлишини кутиш керак эди. Филип Дибвиг ва мен унинг эшиги олдида ўтирардик, биласизми, у билан гаплашиш учун қулай вақт кутдик ва у ерда бир-биримиз билан бироз гаплашдик. Биз аспирантурада ўқиётганимизда бирга тадқиқ қилиш учун ғоя ўйлаб топдик.

Аммо иккаламиз ҳам докторлик диссертациясини тугатмагунимизча у ишни бошлай олмадик. Кейин биз соатлаб ўйлаб, ушбу моделни биргаликда шаклангирдик ва уни тушунарли бўлиши учун соддалаштиришга ҳаракат қилдик. Бошида биздаги фикрлар мураккаб эди ва уни соддалаштиришга муваффақ бўлдик. Филип мен билган ижтимоий фанлар орасида энг аниқ фикрловчилар-

дан биридир. Шундай қилиб моделимизнинг жуда аниқ ва содда бўлиши унинг муаллифлигисиз иложсиз эди.

Мухбир: *Бу мутлақо ҳайратланарли. Ўйлайманки, бутун дунё бўйлаб бунини тинглаётган олимлар талабаларни эшик олдида кутишга мажбур қилиш усулини қўллашади. Кутиш давомида бир-бирлари билан гаплашишлари жуда муваффақиятли бўлади.*

Дуглас Даймонд: *Ҳа, унинг ёрдамчиси бор эди, у жуда яхши эди. Биз у ерда ўтирганимизда печенье ва шунга ўхшаш егуликлар берди. Шундай қилиб, кутганимиз жуда фойдали бўлди. Стив Росснинг эшиги тагида ҳеч ким оч қолмайди.*

Мухбир: *Cookie-файллар ва сабр-тоқат комбинацияси мўъжизалар яратди. Сиз билан гаплашиш менга жуда катта завқ берди.*

Дуглас Даймонд: *Сиз жуда тушунарли саволлар бердингиз, яхши саволлар учун раҳмат!*

Мухбир: *Мен сиз билан яна суҳбатлашишни интиқлик билан кутаман. Бемалол пайтларингизда узоқроқ суҳбат қуриш имкониятимиз бўлади.*

Дуглас Даймонд: *Албатта. Катта раҳмат!*

2022 йил, октябрь

ФИЛИП ДИБВИГ

Филип Ҳаллен Дибвиг 1955 йил 22 майда туғилган америкалик иқтисодчи. У Цент-Луисдаги Вашингтон университети Олий бизнес мактабининг Банк ва молия бўйича профессори. Дибвиг Индиана университетида 1976 йилда математика ва физика бўйича бакалавр даражасини олди. Кейин у Йель университетида ўтишдан олдин бир йил давомида Пенсильвания университетида иқтисод бўйича PhD дастурида қатнашди ва у ерда иқтисод бўйича магистр (1978 й.), MPhil (Master of Philosophy, 1978 й.) ва PhD (1979 й.) даражаларини олди. Унинг «Кўшимча ёрдамчи функцияларни тиклаш», деб номланган диссертациясига Стивен А. Росс раҳбарлик қилган. Дибвиг фаолияти активлар нархини белгилаш, банк иши, инвестициялар ва корпоратив бошқарувга ихтисослашган.

Дибвиг Дуглас Даймонд билан Даймонд-Дибвиг моделидаги банк иши билан машҳур. Дибвиг Даймонд ва Бен Бернанке билан биргаликда 2022 йилда «Банклар ва молиявий инқирозлар бўйича тадқиқотлар учун» иқтисодиёт фанлари бўйича Нобель мукофотига сазовор бўлди.

Дибвиг ва Даймонд 1983 йилда «Банклар иши, омонатларни суғурталаш ва ликвидлик» номли асар ёздилар ва унда биринчи марта ўзларининг молиявий инқироз даврида банкларнинг заифлигини тавсифловчи математик моделларини тақдим этдилар.

ФИЛИП ДИБВИГ БИЛАН СУҲБАТ

2020 йил 10 октябрда Альфред Нобель хотирасига иқтисодиёт фанлари бўйича Сверигес Риксбанк мукофоти эълон қилинганидан сўнг Филип Дибвиг билан телефон орқали суҳбат ўтказилди. Суҳбатдош – Нобель мукофоти лауреатлари бўлимининг бош илмий ходими Адам Смит (Мухбир).

Филип Дибвигнинг телефони овозсиз режимда эди, шунинг учун у Стокгольмдан қилинган қўнғироқни ўтказиб юборди. Бир неча соатдан сўнг эса телефон орқали суҳбатда у Дуглас Даймонд билан биргаликда қурилган назарий модель ҳақида қисқача гапириб беради ва бундай топилмаларнинг сиёсатчилар учун очиқ бўлишини таъминлаш қанчалик муҳимлиги ҳақида тўхталади: «Биз моделни соддалаштириш учун жуда кўп ҳаракат қилдик».

Мухбир: Бу Адам Смит.

Филип Дибвиг: Салом.

Мухбир: Салом, мен Филип Дибвиг билан гаплашяпманми?

Филип Дибвиг: Ҳа, шундай.

Мухбир: Қандай ажойиб. Раҳмат. Янгиликни қандай эшитдингиз?

Филип Дибвиг: Бугун эрталаб уйғондим. Телефонимда «безовта қилинмасин», режими ёқилган эди. Уйғонганимда, менга минглаб хабарлар ва қўнғироқлар келган экан. Шундай қилиб, мен нимадир янгилик бор, деб ўйладим ва бу нима эканлигини тезда англадим.

Мухбир: Бу ҳақиқат эканлигини қачон аниқ билдингиз?

Филип Дибвиг: Мен бу кун шундай бўлишини билардим. Бир нечта одамлар бу мукофотни олишимни таклиф қилишди. Мен: «Йўқ, бундай бўлмайди», дегандим. Лекин барибир мен nobelprize.org, яъни сизнинг веб-сайтнингизга кирдим. У ерда Бен ва Даг мен билан бирга эди. Шундай қилиб...

Мухбир: Жуда яхши.

Филип Дибвиг: Мен ярим уйқуда эдим ва менинг биринчи жавобим, эҳтимол, стресс таъсирида бўлган. Бу ҳаётимга нима беради, деган савол бор эди. Аммо мен жуда хурсандман.

Мухбир: *Ҳа. Шундай қилиб, кўникиб олиш учун бир неча соат вақтингиз бор. Ҳозиргача бу сизга нима берди?*

Филип Дибвиг: Хўш, менда телефон кўнғироқлари, электрон почта хабарлари ва ёзган хабарларим тезроқ жавоб беришим мумкин бўлганидан кўп.

Мухбир: *Ҳа. Ўйлайманки, бу бир неча кун давом этади. Ду-глас Даймонд билан гаплашганимизда у сизнинг ижтимоий фанларни тушунишингиз ва фикрингиз равшанлигини қанчалик қадрлаши ҳақида гапириб берди.*

Филип Дибвиг: Ҳа, Даг ажойиб йигит ва ҳаммуаллиф. Биз ишни соддалаштириш учун жуда кўп ҳаракат қилдик. Уни ёзаётган вақтимизда у бироз қизиққонлик қиларди. Бироқ ҳеч қачон ишларимизга салбий таъсир қилмаган. Биримиз: «Хўш, буни қандай қилишимиз керак», десак, иккинчимиз: «Буни ҳеч қачон ҳал қила олмаймиз», дердик.

Ишимиз ўз самарасини берди. Иқтисодчилар ўқиб тушуниши учун осон модель яратилди.

Мухбир: *Бу модель жуда муҳим бўлиб қолди ва жуда кенг қўлланилади. Сиз уни тўғри қўлланаётганига аминмисиз?*

Филип Дибвиг: Эҳ, буни ҳеч ким аниқ билмайди. Буни тушунадиган, айниқса, тартибга солувчи амалиётчилар билан бир неча бор гаплашганман. Албатта, Бен бизнинг моделimizни тушунади ва у ўзининг алоҳида ҳиссасини қўшган. Ишонтириб айтаманки, у қилаётган иши фойдали бўлишига аминман.

Мухбир: *Бир назариётчи нуқтаи назаридан, сизнинг фикрингизча, ҳозирги мавжуд вазият тўлиқ инқироз ҳисобланадими ёки йўқми? Кўп одамлар нима бўлаётганидан жуда хавотирда.*

Филип Дибвиг: Буни баҳолаш ҳар доим қийин. Мен назариётчи сифатида дунёда содир бўлаётган воқеалар тафсилотларидан кўра моделлар ҳақида кўпроқ биламан. Шахсан мен иқтисодий

нуқтаи назардан жавоб берадиган бўлсам, бироз оғир даврдамиз, деб ўйлайман.

Лекин мен банк сектори муаммоларга дуч келган ҳақиқий молиявий инқироздан кўра инфляция, давлат қарзи ва катта харажатлар ҳақида кўпроқ ташвишланаман. Бизнинг моделimizдан олишингиз мумкин бўлган хулосалардан бири шуки, молиявий инқирозларни табиатан оддиндан айтиб бўлмайди, чунки агар одамлар буни башорат қилишса, улар ўзлари тузадиган шартномаларга киришмайдилар.

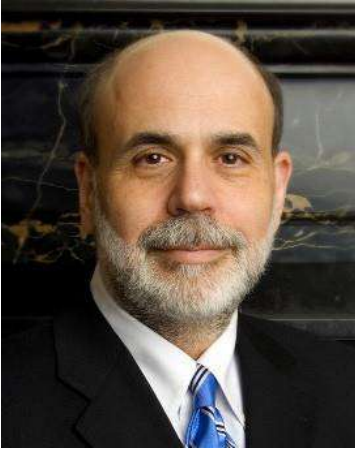
Мухбир: *Ҳа, майли, вақт ўтиб, вазият бироз изига тушганидан кейин бу ҳақида аниқроқ айтиши имкониятига эга бўламиз. Сиз билан суҳбатлашганимдан мамнунман ва сизни яна бир бор табриклайман!*

Филип Дибвиг: Ҳа, катта раҳмат.

Мухбир: *Тез орада яна суҳбатлашишини интиқлик билан кутаман. Раҳмат.*

Филип Дибвиг: Ҳа. Хайр!

2020 йил, октябрь

БЕН БЕРНАНКЕ

Бен Шалом Бернанке 1953 йил 13 декабрда туғилган америкалик иқтисодчи. 2006–2014 йилларда Федерал резерв тизимининг раиси бўлиб ишлаган. Бернанке раис сифатидаги фаолияти давомида Федерал резерв тизимининг 2000 йиллар охиридаги молиявий инқирозга чидамлилигини оширган ва бунинг учун у 2009 йилда «Йил кишиси» деб топилган.

Федерал резерв тизими раиси бўлишидан аввал Бернанке Принстон университетида профессор бўлган ва у 1996 йилдан 2002 йилнинг сентябригача Иқтисодиёт кафедрасини бошқарган. Бернанке Дуглас Даймонд ва Филип Дибвиг билан биргаликда «Банklar ва молиявий инқирозлар бўйича тадқиқотлар учун», аниқроғи, Буюк депрессия (1929 йил 24 октябрда АҚШда фонд бозорининг кулаши билан бошланган ва 1939 йилгача давом этган глобал иқтисодий инқироз)ни таҳлил қилгани учун иқтисодиёт фанлари бўйича Нобель Мемориал мукофотиغا сазовор бўлди.

БЕН БЕРНАНКЕ БИЛАН СУҲБАТ

Бен Бернанке билан 2022 йил 11 октябрда Нобель мукофоти лауреатлари бўлимининг бош илмий ходими Адам Смит телефон орқали суҳбатда бўлган.

Ушбу суҳбатда Бен Бернанке молиявий тизимни «ёндош кўрсатув» эмас, балки иқтисодиётнинг кенгроқ қисми сифатида муҳимлигини таъкидлайди. «Бу ҳақиқий тушунча», – дейди у, «кредит ўсишни таъминлашга ёрдам бериши мумкин, аммо кредит механизми жиддий равишда бузилган бўлса, бу иқтисодиёт учун салбий оқибатларга олиб келади». У, шунингдек, Федерал захира раиси сифатида академикдан амалиётчига ўтиш муаммосига қандай ёндашгани ҳақида гапиради: «Мен диққатимни бир вақтнинг ўзида яқин муддатга, кейин эса нима қилишим кераклигига қаратишга

ҳаракат қилдим; кейинги нутқ, кейинги гувоҳлик, кейинги қарор, шу билан бирга вақти-вақти билан катта картина ҳақида ўйладим».

Мухбир: *Бен Бернанке билан гаплашсам майлими?*

Бен Бернанке: Эшитаман.

Мухбир: *Салом, менинг исмим Адам Смит.*

Бен Бернанке: Мен сизнинг қўнғироғингизни кутгандим.

Мухбир: *Яхши. Авваламбор, мукофот билан табриклайман!*

Бен Бернанке: Катта раҳмат!

Мухбир: *Маълумки, сиз янгиликларни тўғридан-тўғри олмангансиз.*

Бен Бернанке: Йўқ, биз бундай бўлишини кутмаган эдик. Уйқу вақтида одатдагидек уяли телефонларимизни ўчириб қўйдик. Эрталаб биринчи навбатда Чикагодаги қизимиз қўнғироқ қилиб, хабарни эшитганини айтди.

Мухбир: *Сиз ҳали ҳам қўмита билан гаплашмадингизми?*

Бен Бернанке: Менми, йўқ. Хатни электрон почта орқали олдим ва уни қабул қилдим. Ўша вақт йўқ бўлганим учун узр сўрадим. Биласизми, бу имкониятни ҳисобга олган ҳолда, бунга тайёрланмадим. Лекин мактубни олдим ва қўмитага ушбу шараф учун миннатдорчилик билдирдим. Албатта, мен самарали иштирок этиш ва бутун тажрибалардан баҳраманд бўлиш учун қўлимдан келганини қиламан.

Мухбир: *Менимча, Барак Обама сизни «хотиржамлик тимсоли», деб атаган. Бу сизга янгиликни айтганидаги вазиятни акс эттирадимми?*

Бен Бернанке: Ҳа. Мен бу борада жуда хотиржам эдим, лекин бу ажойиб ривожланишни қайта ишлашга ҳаракат қилдим, деб ўйлайман. Шундай қилиб, бир неча кундан кейин ўзимни қандай ҳис қилаётганимни англайман, лекин барибир ҳаммасини қабул қилишга ҳаракат қиламан.

Мухбир: *Сиз аллақачон у ерда эканлигингиз аниқ, шунинг учун*

ўйлайманки, бу нарсаларни биров ўзгартиради, бу унга бошқа ўлчов қўяди.

Бен Бернанке: Хўш, мен фаолиятимнинг кўп қисмини академик сифатида тадқиқот билан ўтказдим. Кейин, албатта, давлат ишига кирдим. Аммо қилган ишим ҳақида яна ўйлаётганимдан хурсандман. Энди ҳукуматда бўлмаганим учун яна академик тадқиқотлар билан шуғулланипман. Бу ҳаётимнинг муҳим қисми эди ва қўмита томонидан эътироф этилганидан хурсандман.

Мухбир: *Ҳа, албатта. Академикликдан ўзгариш ва Буюк Депрессиядаги ёки Буюк Депрессияни кучайтиришдаги банкларнинг ролини таҳлил қилиш бўйича 1983 йилги мақолангиз иқтибоснинг бир қисми сифатида эслатиб ўтилган. Бундай иш билан шуғулланадиган одам амалиётчи бўлиб қолиши жуда кам учрайди, шундай эмасми? Шундай катта миқёсдаги амалиётчи.*

Бен Бернанке: Бу камдан-кам учрайди. Аммо тадқиқотчи сифатида қилган ишларим бир томондан вазиятни тушуниш ва унга жавоб қайтаришда жуда фойдали бўлганини айтган бўлардим. Бошқа томондан, реал дунё сиёсат ва алоқа, қарор қабул қилиш каби масалаларда жуда мураккаб. Буларнинг барчаси ҳақиқий дунё шароитидаги мураккабликлар бўлиб, уларни мавҳум иқтисодий модель қамраб олмайди.

Мухбир: *Бу яна хотиржамлик. Ўйлайманки, бу ноаниқлик олдида нима қилиш кераклигини ҳал қилиш учун сизга жуда хотиржамия керак.*

Бен Бернанке: Хўш, мен бир вақтнинг ўзида яқин келажакда нима қилишим кераклигига диққатимни қаратишга ҳаракат қилдим. Кейинги нутқ, кейинги гувоҳлик, кейинги қарор, шу билан бирга вақти-вақти билан катта картина ҳақида ўйлаш. Бу мен учун ишланганини топдим. Тадқиқотда биласизки, сизда дастур ва режангиз бор, шу билан бирга ҳар қандай кунда ҳам ҳал қилишингиз керак бўлган муайян муаммолар тўпламига эгасиз. Фикрингизни ана шу муаммоларга қаратиб қўйиш эса мувозанатни сақлашга ёрдам беради.

Мухбир: *Ажойиб. Мукофот ҳақиқатан ҳам банкларнинг жами-*

ятдаги аҳамиятини таъкидлайди, гўё бу аҳамият аввал аниқ бўлмагандек. Мен Тинчлик мукофотига қайтиб, Муҳаммад Юнус (Grameen банкига асос солгани ҳамда микрокредит ва микрофинанс тушунчаларини илгари сургани учун Тинчлик Нобель мукофоти соҳиби) 2006 йилда банкларнинг ҳатто энг камбағал одамларнинг қўлига пул олиш қобилиятига урғу берилган, деб ўйлайман. Сиз буни банкнинг аҳамиятини таъкидлаган ҳолда шундай кўрасизми?

Бен Бернанке: Ҳа, менимча, банклар дейиш унчалик тўғри эмас, чунки бу ерда кредит ҳақида гаплашяпмиз. Юнус тўғри айтди, ривожланаётган мамлакатларда жуда камбағал одамларга кредит берадиган муассасалар расмий банкдан фарқ қилиши мумкин. Худди АҚШда бўлгани каби бу ҳамжамият ҳамкорлиги ва ижрони таъминлаш билан кичик ҳамкорлик бўлиши табиий. Бу тўсиқ фонди, венчур капитал компанияси, хусусий капитал компанияси ёки кредит беришнинг бошқа кўплаб шакллари бўлиши мумкин.

Демак, ўз-ўзидан банклар эмас, аксинча иқтисодиёт сезиларли даражада секинлашади. Агар бирор нарса одамларнинг қарз олиш ёки керак бўлганда ликвидлик олиш қобилиятини бузса, жиддий тўсқинлик қилса, улар ўта консерватив, жуда эҳтиёткор бўлиб қолишади, деган фикр мавжуд. Менимча, бу кредит ўсишини таъминлашга ёрдам бериши мумкин бўлган ҳақиқий тушунча. Аммо кредит механизми жиддий равишда бузилган бўлса, бу иқтисодиёт учун жуда салбий ривожланиш бўлиши мумкин.

Мухбир: *Мен буни шубҳа остига қўйиш жуда умумий эканлигини тушунаман, лекин бутун дунё одамлари иқтисодий жиҳатдан нима бўлаётганидан жуда хавотирда эканликларини ҳисобга олсак, сизнингча, 2008 йилдаги инқироздан кўра хавфсизроқ жойдамизми?*

Бен Бернанке: Буни билиш табиатан жуда қийин, лекин менимча, бу бошқа ҳолат, чунки рецессия ва унинг оқибатлари ўз-ўзидан молиявий муаммолар билан боғлиқ эмас. Албатта, таназзулга ташқи ҳодиса, пандемия сабаб бўлди. Биз таназзулга, одатда, жуда кучли молиявий институтлар, кучли банклар ва бошқалар билан мураса қилиб келдик. 2020 йилнинг март ойида ғазначилик бозорида узилишлар юз берди, бу молиявий заифлик, 2008 йилда қилган баъзи воситаларимиз ёрдамида тезда жавоб қайтардик.

Аммо мен ўтган куни айтиб ўтганимдек, агар ишлар давом этса, бизда ёмон рецессия бўлса, молиявий шароитларни ва молиявий институтларни заифлаштириши ҳамда ўз навбатида таназзулга олиб келиши мумкин. Бу, албатта, Фед ва бошқа марказий банклар эътибор берадиган нарсадир. Улар иқтисодиёт секинлашса ҳам, молия институтлари ва кредит таъминоти соғлом бўлиб қолишига ишонч ҳосил қилишни исташади.

Мухбир: *Мукофотни нишонлашга арзийдиган жиҳатларидан бири бу сиз ва ҳамкасбларингиз ўртасидаги иш муносабатларидир. Дуглас Даймонд билан гаплашганимизда, у бунга таъкидлади. У бунга қандай айтди? Баъзан тадқиқотда сиз шунчаки ҳамкасбларингизни топасиз, улар билан масалаларни муҳокама қилиш яхшидир ва бу тўғри вақт. 1983 йил эса сиз учалангиз чоп этган нашрлар учун тўғри вақт бўлганга ўхшайди.*

Бен Бернанке: Мен Дуглас Даймондни анчадан бери биламан. Мен Даймонд ва Дибвиг бақоласини билардим, у сиз айтганингиздек депрессия ҳақидаги мақолам билан бир вақтда нашр этилган эди, ғайриоддий қизиқарли мақола, мен ҳар доим аспирантурада шу нарсаларни ўргатганимда дарс берганман. Менимча, буларнинг барчаси саксонинчи йилларда содир бўлишига сабаб, бир томондан муассаса, одамлар молия бозорлари ва молия институтлари ҳақида ўйлашдан кўра, иқтисодиётнинг молиявий жиҳатларига кўпроқ эътибор беришлари билан боғлиқ эди. Улар молиявий инқирозлар ҳақида кўпроқ ўйлай бошладилар, масалан, тарғиботчилар ёки ҳатто таназзулнинг сабаблари. Мен, масалан, даврий молиявий инқирозга учраган ривожланаётган бозорларни кўриб чиққан одамлар ҳақида ўйлаётман. Кейин биз баъзи илғор иқтисодларда, жумладан, Швециядаги инқирозларга дуч келдик. Аммо одамлар молия институтларининг ролига кўпроқ эътибор беришлари билан бир вақтда, номукамал ёки асимметрик маълумотлар муаммолари ва уларни қандай ҳал қилиш мумкинлиги, улар билан қандай боғлиқлигини кўриб чиқадиган иқтисоднинг назарий томонида ўзгаришлар юз берди. Масалан, қарз берувчининг ҳам, қарз олувчининг ҳам ресурслари.

Кредиторлар учун ишончли кредитлар бериш қимматроқ, камроқ гаровга эга бўлса, бу қийинлашади. Улар орқага чекиниш-

га мойилдирлар ва бу иқтисодиётда кўпроқ стрессни келтириб чиқаради. Шундай қилиб, кредит бериш ва қарз олиш тўғрисида бир вақтнинг ўзида содир бўлган назария тақдим этган турли хил таъсирларга боғлиқ бўлган номукамал маълумотлар муаммоси сифатида ўйлашга ёрдам берадиган назарий ёндашув. Бу икки нарсанинг комбинацияси, менимча, банк иши, корпоратив молия ва макроиқтисодиётда жуда кўп қизиқарли ишларни келтириб чиқарди.

Мухбир: *Сиз учун гоёлар қандай вақтга эга эканлиги қизиқ эмасми? Сизнинг ишингиз амалга ошиши учун бу вақт Буюк Депрессиядан ўтиши керакми?*

Бен Бернанке: Кўп-кўп одамлар Буюк Депрессия устида ишлаган. Бу ҳақида Фридман ва Шварцнинг машҳур асари бор эди. Кейинчалик, олтин стандарти ва депрессиянинг бошқа сабаблари бўйича жуда муҳим ишлар кўп бўлди. Шундай қилиб, одамлар кўп йиллар давомида шуғулланган нарса эди. Биласизми, менинг ишим депрессияни тушунишга ҳисса қўшди, аммо умид қиламанки, биз унга кўра кўрсатган йўналишлар бундан ҳам умумийроқ эди. Турли ҳаммуаллифларга мурожаат қилиб, молиявий шароитдаги тебранишлар нафақат чуқур инқироз давридаги иқтисодиётга қандай таъсир қилиши, балки улар иқтисодиётда оддий таназзул ёки тебранишларда қандай роль ўйнаши ҳақида ўйлашни хоҳладик.

Мухбир: *Ниҳоят, Швеция Фанлар академияси ушбу мукофотни бериш орқали нима демоқчи эканликларини аниқ тасаввур қилдим. Мукофот қандай ўзгаришларга олиб келади, деб умид қиласиз?*

Бен Бернанке: Мен реал қарайман, умид қиламанки, бу узоқ муддатли ўсиш ва қисқа муддатли барқарорлик учун соғлом молиявий тизим муҳимлигини таъминлайди. У ерда катта ютуқларга эришдик. Лекин қилинадиган ишлар ҳам кўп ва менимча молиявий тизимда ҳали ҳам кучлироқ назоратни қўллаш мумкин бўлган қисмлар бор, хусусан, уларнинг тўлов қобилияти, бу хавфсизлиги ва мустаҳкамлиги бўйича бўлади.

Умид қиламанки, регуляторлар ва сиёсатчилар молиявий тизимни нафақат ёнма-ён кўрсатиш, балки кенгроқ иқтисодиётнинг муҳим қисми сифатида ўйлашда давом этадилар. Бу ҳақиқа-

---

тан ҳам иқтисодни муваффақиятли қиладиган, унинг ишлашини таъминловчи омиллардан биридир. Худди шу қоидага кўра, агар молиявий тизим бузилиб кетса, иқтисодиёт бунинг оқибатларини ҳис қилади.

Мухбир: *Сизга катта раҳмат. Шундай қилиб, сизни декабрь ойида Стокгольмда кутиб олишни орзиқиб кутамиз. Келасиз, деб ўйлайман.*

Бен Бернанке: Ҳа, албатта. Хотиним, эҳтимол, қизим ҳам бизга ҳамроҳлик қилади. Стокгольмда бир неча бор бўлганман. У гўзал шаҳар, лекин мен декабрда ҳеч қачон бўлмаганман. Шундай қилиб, декабрда қандай эканлигини кўрамиз. У ерга боришни интиқлик билан кутаман.

Мухбир: *Мен билан суҳбатга вақт ажратганингиз учун сизга катта раҳмат. Биз сиз билан декабрь ойида кўришишни орзиқиб кутиб қоламиз.*

Бен Бернанке: Мен хурсандман.

Мухбир: *Раҳмат!*

Бен Бернанке: Яна кўришгунча хайр!

2022 йил, октябрь

АҚШ президенти Жорж Буш (марказда) Федерал захира тизими бошқарувчилар кенгаши раиси лавозимига истеъфодаги Алан Греэнспан ўрнига Бен Бернанке (ўнгда) номзоди кўрсатилганини эълон қилди, 2005 йил. Манба: www.washingtonpost.com